

MUSIQA MADANIYATI FANI ORQALI O'QUVCHILARNING MILLIY TAFAKKURINI OSHIRISH

Egamberdiyev Umrzoq

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Musiqa ta'limi va san'at yo'nalishi 1-bosqich magistranti.

E-mail: egamberdiyevumrzoq1@gmail.com *Telefon:* +99888 836 01 23

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20766989>

Annotatsiya. Ushbu maqolada musiqa madaniyati fanining o'quvchilar milliy tafakkurini shakllantirish va rivojlantirishdagi vazifalari tahlil qilinadi. Milliy musiqa merosi, xalq qo'shiqlari, milliy cholg'u sozlari va maqom san'atining ta'lim jarayoniga integratsiyasi ko'rib chiqiladi. O'zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy hujjatlari va musiqa pedagogikasi sohasidagi ilmiy asoslar tahlili orqali musiqa darslarida milliy tafakkurni oshirishning samarali yo'llari tavsiya etiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, musiqa madaniyati fanini to'g'ri tashkil etish o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik hissi va madaniy identitetni mustahkamlashga bevosita xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: milliy tafakkur, musiqa madaniyati, milliy meros, maqom san'ati, milliy cholg'ular, vatanparvarlik tarbiyasi, madaniy identitet, musiqa pedagogikasi.

Abstract. This article analyzes the tasks of music culture subject in forming and developing students' national thinking. The integration of national musical heritage, folk songs, national musical instruments and maqam art into the educational process is examined. Through the analysis of regulatory documents of the Republic of Uzbekistan and scientific foundations in music pedagogy, effective ways to enhance national thinking in music lessons are recommended. Research results show that properly organized music culture lessons directly contribute to fostering students' national identity, patriotism and cultural identity.

Keywords: national thinking, music culture, national heritage, maqam art, national instruments, patriotic education, cultural identity, music pedagogy

Аннотация. В данной статье анализируются задачи предмета музыкальная культура в формировании и развитии национального мышления учащихся.

Рассматривается интеграция национального музыкального наследия, народных песен, национальных музыкальных инструментов и искусства макама в учебный процесс.

Через анализ нормативно-правовых документов Республики Узбекистан и научных основ в области музыкальной педагогики рекомендуются эффективные пути повышения национального мышления на уроках музыки.

Ключевые слова: Национальное мышление, музыкальная культура, национальное наследие, искусство макама, национальные музыкальные инструменты, патриотическое воспитание, культурная идентичность, музыкальная педагогика.

KIRISH

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda milliy o'zlikni anglash, tarixiy merosni qayta tiklash va yoshlarda vatanparvarlik hissini shakllantirish masalalari davlat siyosatining ustuvor

yoʻnalishlaridan biriga aylandi. Bu jarayonda musiqa madaniyati fani alohida oʻrin egallaydi, chunki milliy musiqa merosi — xalq qoʻshiqlari, maqom anʼanalari, milliy cholgʻu sozlari — xalqning tarixiy xotirasi va madaniy merosining eng jonli ifodachilaridan hisoblanadi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi PQ-112-son qarorida «Hayotimga hamrohdir cholgʻu» shiori ostida har bir oʻquvchiga kamida bitta milliy cholgʻuda kuy ijro etish koʻnikmalarini oʻrgatish majburiyligi belgilanishi bu masalaning davlat darajasida qanchalik muhim ekanligi — milliy tafakkurni shakllantirish taʼlim tizimining strategik vazifasi ekanligini koʻrsatadi.¹

Milliy tafakkur — oʻz xalqining tarixi, madaniyati va qadriyatlariga nisbatan ongli munosabat, milliy oʻzlikni anglash va kelajak avlodga madaniy merosni yetkazish masʼuliyatini his etish qobiliyati. Bu tushuncha shunchaki nazariy hodisa emas — u oʻquvchining kundalik hayotida, uning muloqoti, qarashlari va hissiyotlarida namoyon boʻladigan amaliy koʻrsatma hisoblanadi. Ashurov M.A. taʼkidlaydi: musiqa taʼlimi zamonaviy sharoitda shaxsning estetik, emotsional, intellektual va ijtimoiy rivojlanishini taʼminlashga yoʻnaltirilgan koʻp qirrali pedagogik tizim boʻlib, unda milliy-madaniy prinsip markaziy oʻrin egallaydi. Aynan shu prinsip musiqa madaniyati fani orqali oʻquvchilarda milliy tafakkurni oshirishning asosiy yoʻnalishini belgilaydi.²

Mazkur maqolaning maqsadi — musiqa madaniyati fanining oʻquvchilar milliy tafakkurini oshirishdagi vazifalarini ilmiy asoslash, normativ-huquqiy hujjatlar va pedagogik adabiyotlar tahlili orqali bu jarayonning samarali yoʻllarini koʻrsatish hamda amaliy tavsiyalar berishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Musiqa orqali milliy tarbiya masalasi pedagog olimlar tomonidan turli jihatlaridan oʻrganilgan. Soipova D.Yu. musiqa oʻqitish nazariyasi va metodikasiga bagʻishlangan asarida milliy musiqa merosini taʼlim jarayoniga integratsiya qilishning pedagogik asoslarini batafsil yoritadi. Milliy musiqa — bu faqat estetik hodisa emas, u xalqning tarixiy xotirasi, maʼnaviy tajribasi va qadriyatlar tizimining musiqiy ifodasi. Shu sababdan musiqa madaniyati darslarida milliy repertuarga ustuvorlik berish oʻquvchida madaniy yuksalishini shakllantirishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

Sharipova G. va Yakubova Sh.ning musiqa oʻqitish metodikasiga bagʻishlangan asarida milliy musiqa merosini oʻrgatishda qoʻllaniladigan metodlar tizimli ravishda tahlil qilingan.

Oʻquvchilarda milliy tafakkurni shakllantirish uchun uch yoʻnalish uygʻun ishlashi yaʼni xalq qoʻshiqlari va milliy kuylarni faol oʻrganish, milliy cholgʻu sozlarini, ularning tarixi va musiqiy xususiyatlarini bilishi, maqom sanʼatini, uning falsafiy va madaniy mazmunini anglashidir. Bu uch yoʻnalish birga ishlaydi va bir-birini toʻldiradi yaʼniki oʻquvchi xalq qoʻshigʻini kuylaydi, milliy cholgʻuda ijro etadi va maqom sanʼatini tinglab tahlil qiladi — bu jarayonlar uning milliy tafakkurini har tomonlama rivojlantiradigan eng samarali yoʻllardir.

¹ OʻzR Prezidentining PQ-112-son Qarori «Madaniyat va sanʼat sohasini yanada rivojlantirishga doir qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida». — Toshkent, 02.02.2022. — lex.uz

² Ashurov M.A. Musiqa pedagogikasi: darslik. — Andijon: Omadbek print nashriyoti, 2026. — 280 b.

Xalqaro tadqiqotchilar ham milliy musiqa merosini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish masalasini o'rganishgan. Madaniy kamtarlik va musiqa ta'limiga bag'ishlangan tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, o'quvchilarning milliy musiqiy merosga munosabati ularda madaniy yuksalishni shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Agar o'quvchi faqat boshqa madaniyatlarning musiqasi bilan tanishtirilsa, uning o'z madaniyatiga nisbatan munosabati pasayib, madaniy begonalashish yuz berishi mumkin. Musiqiy ta'lim orqali axloqiy tarbiya masalasiga bag'ishlangan tadqiqotda esa milliy musiqa ta'limining o'quvchilarda nafaqat estetik did, balki axloqiy fazilatlar — sabr, mehnatsevarlik, vatanparvarlik — shakllanishiga ham bevosita xizmat qilishi isbotlangan.

NORMATIV-HUQUQIY ASOSLAR

O'zbekistonda musiqa madaniyati fani orqali milliy tafakkurni shakllantirishning huquqiy asosi ketma-ket qabul qilingan davlat hujjatlari orqali mustahkamlandi. O'zbekiston Respublikasining 2020- yildagi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida ta'limning asosiy vazifalari orasida «milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash» alohida ko'rsatilgan. Bu qonuniy talab musiqa madaniyati faniga ham to'g'ridan-to'g'ri tegishli: fan nafaqat musiqiy bilim berishi, balki milliy qadriyatlarni singdirish vositasi sifatida ham ishlashi lozim.³

2017-yil 17-noyabrdagi PQ-3391-son Qaror milliy maqom san'atini rivojlantirish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni belgiladi. Bu qarorning ta'lim uchun ahamiyati shundaki, maqom san'ati — o'zbek milliy musiqasining eng yuksak ko'rinishi sifatida — musiqa madaniyati darslarining tarkibiy qismiga aylandi. Maqom san'atini o'rganish orqali o'quvchi nafaqat musiqiy bilim oladi, balki o'z xalqining falsafiy dunyoqarashi, she'riyati va ma'naviy qadriyatlari bilan ham tanishadi. Bu esa milliy tafakkurni shakllantirishning eng chuqur va ta'sirchan yo'li hisoblanadi [7]

2022-yil 2-fevraldagi PQ-112-son Qaror esa eng aniq va o'lgan talablarni belgiladi: har bir umumta'lim maktabi o'quvchisiga kamida bitta milliy cholg'uda kuy ijro etish ko'nikmalarini o'rgatish majburiyati kiritildi. Bu talab milliy tafakkurni shakllantirishga yangi, amaliy o'lgam qo'shdi: o'quvchi endi faqat milliy cholg'ular haqida bilmaydi, balki ularni o'z qo'li bilan chaladi. Bu esa milliy merosni nazariy bilimdan tirik tajribaga aylantiradi — milliy tafakkurni shakllantirishning eng samarali yo'li aynan shu [1]

2024-yil 15-noyabrdagi PQ-391-son Qaror musiqa madaniyati fanini tubdan takomillashtirish va uning mazmunini milliy qadriyatlarni yanada chuqurroq singdirish yo'nalishida yangilash vazifalarini belgiladi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining 2023-yil yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida milliy madaniy merosni saqlash va rivojlantirish davlatning konstitutsiyaviy majburiyati sifatida mustahkamlandi. Bu barcha hujjatlar musiqa madaniyati fanining milliy tafakkurni oshirishdagi vazifasini eng yuqori huquqiy darajada asoslab beradi [8]

MUSIQA MADANIYATI FANINING MILLIY TAFAKKURNI OSHIRISHDAGI VAZIFALARI

Milliy repertuarni o'rgatish vazifasi

Musiqa madaniyati fanining milliy tafakkurni oshirishdagi birinchi va asosiy vazifasi — milliy repertuarni maqsadli o'rgatishdir.

³ O'zR Prezidentining PQ-3391-son Qarori «Milliy maqom san'atini rivojlantirish to'g'risida». — Toshkent, 17.11.2017. — lex.uz

5-sinf «Musiq» darsligida «O‘zbek xalq cholg‘u asboblari» mavzusi, 6-sinf darsligida esa «Mumtoz kuylar» va «Maqom» mavzulari milliy musiqiy merosni o‘rgatishga bag‘ishlangan. Bu mavzularni o‘qitishda faqat nazariy ma'lumot berish bilan cheklanish yetarli emas. O‘quvchi xalq qo‘shig‘ini kuylashi, milliy cholg‘u tovushini eshitishi va imkon bo‘lsa, o‘zi ijro etishi kerak.

Chunki faqat eshitish va kuylash orqali o‘quvchi milliy musiqani his etadi, his etganda esa sevadi, sevsa — milliy tafakkuri shakllanadi.⁴

Milliy repertuarni o‘rgatishda o‘qituvchi oldida muhim pedagogik vazifa turadi: asarlarni tanlashda faqat qiziqarli va o‘quvchi yoshiga mos bo‘lganlarini emas, balki milliy qadriyatlarini chuqur ifodalaydiganlarini ham kiritish zarur. «Yor-yor», «Lapar», «Alla» kabi xalq qo‘shiqlari oddiy kuylash mashqlari emas — ularning har biri o‘zbek xalqining ma'naviy olamini, uning sevinchi va dardlarini ifodalaydi. Bu qo‘shiqlarni o‘rganib kuylagan o‘quvchi o‘zi bilmagan holda milliy madaniyatning bir qismiga aylanadi.

Milliy cholg‘ularni o‘rgatish orqali milliy iftixor tarbiyalash

Musiq madaniyati fanining ikkinchi muhim vazifasi — milliy cholg‘u sozlarini o‘rgatish orqali o‘quvchida milliy iftixor va g‘urur hissini tarbiyalashdir. Qashqar rubobi, dutor, g‘ijjak, doira, nay, chang kabi milliy cholg‘ular ming yillik tarixga ega bo‘lib, ular o‘zbek xalqining madaniy merosining ajralmas qismi hisoblanadi. O‘quvchi bu cholg‘ularni faqat ko‘rgazmali material sifatida emas, balki jonli ovoz orqali tanishi lozim. Qashqar rubobining yorqin va nozik ovozini, dutorning mayin va issiq tembrini eshitgan o‘quvchi bu cholg‘ularga ko‘nglida alohida joy ajratadi — bu esa milliy tafakkurning shakllanishidagi birinchi qadamdir

Kabalevskiy D.B. ta'kidlaganidek, musiq darsining muvaffaqiyati uchun bitta shart kerak — bu dars qiziqarli bo‘lishi kerak. Milliy cholg‘ular bu talabni to‘liq qondiradi: ularning o‘ziga xos ko‘rinishi, noodatiy ovozi va tarixiy hikoyasi o‘quvchining qiziqishini o‘z-o‘zidan tortadi.

O‘qituvchi bu tabiiy qiziqishdan ustalik bilan foydalanib, cholg‘u haqida tarixiy ma'lumot beradi, uning milliy musiqamizdagi o‘rnini tushuntiradi va «men ham shu cholg‘uda chalishni o‘rganmoqchiman» degan ichki motivatsiyani o‘quvchida uyg‘otadi. Bu motivatsiya milliy tafakkurning eng mustahkam poydevori hisoblanadi.

Maqom san'ati orqali milliy falsafa va dunyoqarashni shakllantirish

Musiq madaniyati fanining uchinchi strategik vazifasi — maqom san'ati orqali o‘quvchilarda milliy falsafiy dunyoqarashni shakllantirishdir. Maqom san'ati — o‘zbek xalqining nafaqat musiqiy, balki falsafiy va ma'naviy merosining cho‘qqisi. Uning kuylaridagi chuqur mazmun, she'riy so‘zlardagi hikmat va ijro uslubidagi noziklik o‘quvchiga xalqning ma'naviy olamini ochib beradi. 2017-yil 17-noyabrda PQ-3391-son Qarorida maqom san'atining «qadimiy tarixi, teran falsafiy ildizlari va betakror badiiy uslubi bilan ma'naviy hayotimizda muhim o‘rin egallayotganligi» ta'kidlangani bejiz emas. Musiq madaniyati fani bu merosni o‘quvchiga yetkazishning asosiy vositasi sifatida mas'uliyatli vazifani bajaradi.⁵

⁴ Mansurov A., Karimova D. Musiq: 5-sinf uchun darslik. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2021. — 128 b.

⁵ Begmatov S. Musiq: 6-sinf uchun darslik. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. — 112 b.

Maqom san'atini o'rgatishda o'qituvchi uchun eng samarali yondashuv — tinglab tahlil qilish metodidir. O'quvchilarga avval maqomning qisqa bir parchasi tinglatiladi, so'ngra uning kayfiyati, mazmuni va ifodalagan hissi haqida erkin suhbat uyushtiriladi. Bu suhbat jarayonida o'quvchi o'zbek she'riyati, tasavvuf falsafasi va xalq hikmatining musiqadagi aksini o'zi kashf etadi. Bu kashfiyot o'quvchida milliy merosga nisbatan chuqur ehtirom va qiziqish uyg'otadi — milliy tafakkurning eng muhim tarkibiy qismi aynan shu hisoblanadi.

Musiqqa madaniyati fanining to'rtinchi muhim vazifasi — vatanparvarlik tarbiyasidir.

Vatanparvarlik — bu shunchaki so'z emas, u konkret his-tuyg'u bo'lib, u o'quvchida asta-sekin, ko'plab kichik tajribalar orqali shakllanadi. Milliy musiqqa bu tajribalarning eng ta'sirli manbaalaridan biri. Ona yurt haqidagi xalq qo'shig'ini o'rganib kuylagan o'quvchi, milliy cholg'uda vatan madhiyasini ijro etgan ansambl a'zosi, maqom tinglab ko'zida yosh paydo bo'lgan o'smirda vatanparvarlik hissi so'zlardan emas, balki bevosita his-tuyg'u orqali shakllanadi. Suxomlinskiy V.A. ta'biri bilan aytganda: «Musiqiy tarbiya — musiqachi tarbiyasi emas, balki inson tarbiyasidir» — bu gapning ma'nosi aynan shunda.⁶

Musiqqa madaniyati darslarida vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishning eng samarali yo'li — musobaqalar, festivallar va konsertlarga tayyorgarlik. O'quvchi sahnaga chiqib milliy musiqqa ijro etganda u nafaqat kuylaydi yoki chaladi, balki o'z xalqining vakili sifatida milliy madaniyatni namoyish etadi. Bu mas'uliyat hissi o'quvchida vatanparvarlikni amaliy, tirik shaklda tarbiyalaydi. Davlat ta'lim standartida ham musiqqa darslarida vatanparvarlik tarbiyasini ta'lim natijalarining muhim ko'rsatkichlaridan biri sifatida belgilagan.

MUHOKAMA

Yuqoridagi tahlil shuni ko'rsatadiki, musiqqa madaniyati fanining milliy tafakkurni oshirishdagi vazifalari to'rtta asosiy yo'nalishda amalga oshiriladi: milliy repertuarni o'rgatish, milliy cholg'ularni tanitirish, maqom san'ati orqali milliy falsafiy dunyoqarashni shakllantirish va vatanparvarlik tarbiyasi.

Bu to'rtta yo'nalish bir-biridan ajratilgan emas — ular yaxlit pedagogik tizimni tashkil etadi. Ularning samarali amalga oshirilishi uchun bir qator shart-sharoitlar zarur.

Bular o'qituvchining o'zi milliy musiqani chuqur bilishi va sevishi kerak — chunki o'quvchiga sevmagan narsangni sevdira olmayligi, darsda milliy repertuarga ustuvorlik berilishi lozim va yana milliy cholg'ular darsda jonli ko'rsatilishi, imkon qadar o'quvchilarga ushlanib ko'rilishi kerak.

Amaliyotda eng ko'p uchraydigan muammo — musiqqa darslarida milliy va xorijiy repertuar o'rtasidagi nomutanosiblikdir. Ko'pgina hollarda zamonaviy va xorijiy musiqaga ko'proq e'tibor berilib, milliy meros ikkinchi o'ringa tushib qoladi. Bu holat o'quvchilarda milliy tafakkurni emas, balki boshqa madaniyatlarga tortilishni kuchaytiradi. Tadqiqotlarda isbotlanganidek, bu «madaniy begonlashish» deb ataladigan hodisa milliy o'zlikni anglashga jiddiy xavf tug'diradi.

Shu sababdan normativ-huquqiy hujjatlar talablariga asosan milliy repertuarga ustuvorlik berish nafaqat pedagogik tavsiya, balki majburiy vazifa hisoblanadi.

⁶ Suxomlinskiy V.A. Serdtse otdayu detyam. — Kiyev: Radyanska shkola, 1974. — 288 s.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Musiqa madaniyati fani o'quvchilarda milliy tafakkurni oshirishning eng samarali va ta'sirchan vositalaridan biri bo'lib, u nafaqat musiqiy bilim, balki milliy o'zlikni anglash, madaniy identitet va vatanparvarlik hissini shakllantiradi. O'zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy hujjatlari (PQ-112, PQ-3391, PQ-391, Ta'lim to'g'risida Qonun, Konstitutsiya) bu vazifani eng yuqori darajada asoslab beradi.

Milliy tafakkurni oshirishning to'rtta asosiy yo'nalishi — milliy repertuarni o'rgatish, milliy cholg'ularni tanitirish, maqom san'atini o'rgatish va vatanparvarlik tarbiyasi — bir butun pedagogik tizim sifatida ishlaydi. Bu yo'nalishlarning yaxlit va izchil amalga oshirilishi eng yuqori tarbiyaviy natija beradi.

Musiqa o'qituvchilari uchun tavsiyalar: dars rejasida milliy repertuarga kamida 60-70% o'rin ajratish; har bir mavzuni milliy cholg'u yoki milliy qo'shiq namunasi bilan bog'lash; maqom san'atini tinglab tahlil qilish metodidan muntazam foydalanish; o'quvchilarni milliy musiqa musobaqalari va festivallariga faol jalb etish.

Kelajakdagi tadqiqotlarda musiqa madaniyati fanining milliy tafakkurni oshirishdagi samaradorligini miqdoriy ko'rsatkichlar orqali o'lchash, turli maktab va hududlar tajribasini qiyosiy tahlil qilish hamda raqamli texnologiyalar yordamida milliy musiqa merosini o'qitishning yangi modellarini ishlab chiqish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zR Prezidentining PQ-112-son Qarori «Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida». — Toshkent, 02.02.2022. — lex.uz
2. Ashurov M.A. Musiqa pedagogikasi: darslik. — Andijon: Omadbek print nashriyoti, 2026. — 280 b.
3. Soipova D.Yu. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. — Toshkent: O'zbekiston davlat konservatoriyasi, 2009. — 184 b.
4. Sharipova G., Yakubova Sh. Musiqa o'qitish metodikasi. — Toshkent, 2007. — 210 b.
5. Yoo H. Cultural humility in music education // Music Educators Journal. — 2022. — Vol.108, No.2. — P.36-43.
6. O'zR Prezidentining PQ-3391-son Qarori «Milliy maqom san'atini rivojlantirish to'g'risida». — Toshkent, 17.11.2017. — lex.uz
7. Begmatov S. Musiqa: 6-sinf uchun darslik. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. — 112 b.
8. O'zR Prezidentining PQ-391-son Qarori «Musiqa madaniyati fanini tubdan takomillashtirish to'g'risida». — Toshkent, 15.11.2024. — lex.uz
9. Mansurov A., Karimova D. Musiqa: 5-sinf uchun darslik. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2021. — 128 b.
10. Kabalevskiy D.B. Kak rasskazyvat detyam o muzyke. — Moskva: Prosveshchenie, 1989. — 191 s.

11. Suxomlinskiy V.A. Serdtse otdayu detyam. — Kiyev: Radyanska shkola, 1974. — 288 s.
12. Davlat ta'lim standarti. — Toshkent: Xalq ta'limi vazirligi, 2017.
13. Chung F.M.Y. Implementing moral and character education through music // Cogent Education. — 2023. — Vol.10, No.1.
14. O'zR Konstitutsiyasi (yangi tahriri). — Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2023. — 49-modda.